

A VITÉZI REND TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE BORSOD ÉS GÖMÖR VÁRMEGYÉBEN 1922-BEN

Kurucz Ádám

A szakirodalom sokat foglalkozott már a Vitézi Rend történetével, politikai megítélésével, szervezeti felépítésével és társadalmi bázisával egyaránt.¹ Utóbbiról azonban mindaddig csak átfogó, országos adatok álltak a kutatók, érdeklődők rendelkezésére. Az alábbiakban egy eddigieknél részletesebb elemzést kívánok az olvasó elé tárni – Borsod és Gömör vármegye Vitézi Székének² példáján keresztül – bemutatva az újonnan létrehozott köztestület³ megyei állományának egyéni szintre lebontott társadalmi rétegződését.

Az 1921-1922. években felavatott vitézek lettek a Vitézi Rend első tagjai, akikre fokozott figyelem háramlott, hiszen ők voltak az elsők, akiket méltónak találtak arra, hogy vitézzé avatassanak, ezáltal az új szervezet reprezentánsai legyenek. Ennek jegyében jelen munkámban a vármegyei Vitézi Szék első kétéves fennállása során vitézzé avatott személyek adatait vizsgálom. Természetesen megállapításaim nem tekinthetők reprezentatívnak a Vitézi Rend országos tagságára vonatkozóan. Mivel hasonló elemzés mindezig nem készült sem más vármegyéről, sem a teljes állományról, az alábbiakban közölt megállapítások a legtöbb esetben mindössze további kutatások és összehasonlítások alapját képezhetik. A társadalmi rétegek megjelölésénél *A tízéves Vitézi Rend* című kötetben⁴ alkalmazott megnevezéseket⁵ alkalmaztam a Borsod és Gömör vármegyei vitézek esetében is, az azzal való összevetés lehetősége végett.

A Vitézi Rend egyes tagjaira vonatkozó források feltárása, összegyűjtése nem egyszerű feladat, hiszen nem maradt fenn a vitézekről olyan összeállítás, mely maradéktalanul tartalmazza az összes személyes adatot. Alapvető forrásoknak a „névkönyvek” tekinthetők, melyek a Vitézi Rend összes tagjá-

ról tartalmaznak meghatározott információkat. Az első ilyen összeállítás 1927-ben született a *Vitézek évkönyve* című kiadványban,⁶ melyet 1928-ban és 1929-ben is kiadtak⁷ – kiegészítve az újonnan avatottakkal. Az évkönyvekben szereplő „névkönyvek” tartalmazzák az adott vitéz nevét, katonai rendfokozatát, civil foglalkozását, kitüntetéseit, születési helyét és idejét valamint lakhelyét. A következő (negyedik) összeállítás 1931-ben készült és *A tízéves vitézi rend 1921-1931* című kötetben⁸ található. Ebben az avatottak neve, lakhelye és avatásuk éve szerepel. A legjelentősebb feldolgozás egyértelműen az 1939-ben napvilágot látott *Vitézek Albuma*,⁹ melyben a vitézek neve, katonai rendfokozata, lakhelye, születési éve és helye, egykori alakulatának száma, bevetési helyei és kitüntetései találhatóak. Az utolsó névkönyv 1941-ben jelent meg, ebben mindössze a vitézek neve és lakhelye szerepel.¹⁰ A felsorolt kiadványokon kívül egy online adatbázisban is elérhető az 1921 és 1945 között felavatott vitézek névsora.¹¹

Az említett névkönyvek viszonylag egyszerűvé teszik az egyes személyekre vonatkozó adatok összegyűjtését, azonban – ahogyan arra az említett online adatbázis nyitó oldalán is felhívják az érdeklődő figyelmét – „a fellelhető források adatai között gyakran ellentmondás tapasztalható”.¹² Jelentős eltérés mutatkozik például a kitüntetések felsorolásánál és a születés helyének és idejének megjelölésénél. Ebből adódóan kutatásom során nem voltak megkerülhetők a különböző vallásfelekezeti anyakönyvek sem, melyek közül a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiben őrzött köteteket vontam vizsgálat alá. Fontos kiegészítést jelentettek ezen kívül az alakulattörténeti könyvek, a korabeli községi bizonyítványok és jegyzői jelentések,¹³ melyek sok

¹ Szécsy–Oszlányi–Oszlányi–Farkass 1931.; *Vitézek Albuma* 1939.; Hellebronth 1941., 2013.; Cselényi 1993.; Tátrai 1997.; Négyesy 1999.; Négyesy 2000.; Tátrai 2000.; Fekete 2011.; Kerepeszki 2013.

² A vármegyei Vitézi Szék megalakulásáról bővebben lásd: Kurucz 2016a.

³ A Vitézi Rend, mint köztestület helyezkedett el a korabeli magyar közigazgatás rendszerében. Kurucz 2016b. 79-80.

⁴ *A tízéves Vitézi Rend* máig nélkülözhetetlen forrása a Vitézi Rend történetének. Kurucz 2016c. 73.

⁵ Szécsy–Oszlányi–Oszlányi–Farkass, 1931. 128-129.

⁶ Pekár 1927.

⁷ Pekár 1928.

⁸ Pekár 1929.

⁹ *Vitézek Albuma* 1939.

¹⁰ Hellebronth 1941.

¹¹ www.katonahoseink.hu/vitezirend

¹² www.katonahoseink.hu/vitezirend

¹³ Ezúton is köszönetemet fejezem ki Berkes Norbert kollégámnak a szükséges levéltári iratok kiemelésében nyújtott mindig készséges segítségért.

esetben pótolták vagy igazolták a hiányzó illetve megjelent adatokat.¹⁴

A vizsgálatban szereplő 39 személyről egyeztem minden olyan információt összegyűjteni, melyek szerepet játszottak a Vitézi Rendbe való felvételi kérelmek pozitív elbírálása-, majd a telekadományok odaitélése során. Sajnos a forrásanyag hiányossága miatt ez a törekvésem korántsem lett minden személy esetében teljes mértékben eredményes, hiányosságok bőven maradtak. Ennek ellenére összességében így is elmondhatónak tartom, hogy hiteles képet kaphatunk egy vármegyei vitézi szék személyi állományának 1922. évi összetételéről.

Névmagyarosítás

Ha végigtekintünk Borsod és Gömör vármegye 1921-1922. években vitézzé avatott fiainak névsorán, az első szembeötlő tényező a jelentkezők jelentős részének megváltoztatott születési családi neve. Ennek oka, hogy *A Vitézi Intézmény Kis Kátéja*¹⁵ kimondta: „*Idegen hangzású névvel bíró vitézek kötelesek nevüket a Belügyminisztérium engedélyével magyar hangzású névvel felcserélni.*”¹⁶ A Vitézi Szék ez alól kivételes esetben felmentést adhatott olyan idegen hangzású nevek viselőinek, akik neve magyar történelmi vonatkozással bír.¹⁷ Borsod és Gömör vármegyében az 1922-ig felavatott 39 vitéz közül 14-en magyarosították nevüket, ami a jelentkezők 36%-a.

A születés ideje

A születés ideje a vizsgálat alá vont 39 személy közül 38 esetében ismert. Az első és az utolsó dátum viszonylag nagy időintervallumot (59 évet) ölel fel, azonban megállapítható, hogy a születési időpontok túlnyomó része az 1880-as és 1890-es évtizedekre esik. A vitézzé avatásnak nem volt felső életkori határa, de jelentősen befolyásolta a felvételi kérés korát, hogy csak azok szerezhették vitézi érdemeiket, akik az első világháború alatt katonaköteles- vagy népfelkelő korúak voltak. A legidősebb vitézek többségében hivatásos katonatisztek közül

kerültek ki és ők töltötték be a Vitézi Rend vezető tisztségeit is.¹⁸

A születés évét tekintve „*kilóg a sorból*” ifj. Molnár András, aki 1917-ben született, tehát mindössze 5 éves volt, amikor várományosként vitézi telket kapott. Édesapját – aki hősi halált halt – vitézzé nyilvánították. Mit is jelentett a várományosi jog és kik voltak a vitézi várományosok? Indokolt Molnár András kapcsán a szó jelentésére kitérni, ugyanis több esetben a szakirodalom is rosszul értelmezi a meghatározást.¹⁹

Ha a vitéz elsőszülött fia betöltötte a 17. életévét és az előírt követelményeknek megfelelt – vagyis alkalmas volt a 6650/1920. M. E. számú rendelet²⁰ és a Vitézi Rend szabályai szerint a vitézi telek átvételére és művelésére – vitézzé lehetett avatni és apja vitézi telkének várományosa lett. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a vitézi várományos nem a vitézi cím, hanem a vitézi telek várományosa volt, vitézi cím nélkül nem is vehette át a vitézi telket. Az Országos Vitézi Szék 1927. november 27-én tartott teljes ülésén hozott határozata értelmében a nem telkes vitézek fiait is fokozatosan vitézzé avatták. Az ő esetükben szintén vitézi várományosokról beszélhetünk, azonban ők nem a vitézi telek, hanem a vitézi telekre való jogosultság várományosai lettek.²¹

A vitézek születés- és lakhely szerinti megoszlása

Bár az évek során az állam újabb és újabb gazdasági területen biztosított kedvezményeket a Vitézi Rend tagjai számára, a szervezet fő célkitűzése a vitézek telkekkel való ellátása maradt. A vitézi telek különleges jogállásánál fogva nem volt elidegeníthető, bérbe adni is csak engedéllyel lehetett és megművelését a vármegyei vitézi székek ellenőrizték.²² Az Országos Vitézi Szék így arra törekedett, hogy a vitézek lehetőség szerint lakhelyük közelében kapják meg telekadományukat. Ezt a belügyminiszter 1921. június 7-én kelt 3.670/1921. B. M. eln. számú körrendelete is megerősítette: „*A Vitézi Szék, a néplélek*

¹⁴ A Vitézi rendbe való felvételi kérelemhez csatolandó igazolásokból (lásd 32. jegyzet) több fennmaradt a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárában őrzött főszozolgabírói iratok között.

¹⁵ Kis Káté 1921. 20.

¹⁶ Kis Káté 1921. 20.

¹⁷ Kis Káté 1921. 20.

¹⁸ Érdekességként említhető, hogy 1921. augusztus 20-án az első nyilvános vitézavatást követő áldomáson az akkor 60 éves báró Csanád Frigyes nyugalmazott gyalogsági tábornok, mint a legkorosabb vitéz köszöntötte a kormányzót. MNL OL K MTI Napi Hírek 1921. augusztus 21. 5. Közli: Kurucz 2014. 40.

¹⁹ Példaként említhető Kora Antal tanulmánya, melyben az olvasható, hogy a vitézi várományosok azok voltak, akik „*vártak a vitézzé avatásra*”. Kora 2003. 75.

²⁰ Budapesti Közlöny 1920. augusztus 29. 1-3.

²¹ Szécsy–Oszlányi–Oszlányi–Farkass 1931. 107.; Hellebronth 1941. 88-89.; Tátrai 1997. 40.

²² Kurucz 2017. 27.

ismeretéből fakadó elhatározásától indítatva azoknak a haza védelmében kitűnt, feddhetetlen előéletű honfiaknak, akik a Vitézi Intézmény Széktartósága által közzé tett hirdetemény²³ szerint a vitézi mértéket megütik, minél szélesebb körben és a lehetőség szerint annak a községnek a határában, avagy közvetlen szomszédságában kíván vitézi telket adományozni, amelyben a jogosult tartózkodik, hogy ezáltal a hősokeket méltán megillető különös tiszteletnek még jobban érvényt szerezzen.”²⁴

A vitézi telkek vitézek lakhelyén történő adományozását más is indokolta. A Vitézi Rendet egy nemzetvédelmi szervezetként hívták életre, tagjait az állami propaganda a társadalom elé példaképként igyekezett állítani,²⁵ így célszerű volt ott megjutalmazni a háborúban kitűnteket, ahol egyébként is ismerték őket, tudtak hőstetteikről. Érdemes ezért megvizsgálni, hogy a Vitézi Rend tagjai tartózkodási helyüktől milyen távol kaptak birtokot, illetve milyen arányban voltak helyi születésűek, vitézzé avatásukkor lakhelyük azonos volt-e születési helyükkel, illetve milyen messze esett attól. Ez nem csak azért érdekes, mert a Vitézi Rend területi szerveződése egybeesett a közigazgatási határokkal, hanem azért is, mert létrehozásának szándékából fakadóan fontos szerepet szántak a vitézek társadalmi kapcsolatrendszerének is.

A születés helye egy kivételtől eltekintve minden személy esetében ismert. Ha az 1920. június 4. előtti határokat nézzük, a 38-ból (nem számolva a vitézzé nyilvánított Molnár Andrászt) 33-an születtek a trianoni békediktátum következtében létrejött magyar állam területén és 6-an az elcsatolt országrészekben: 4 személy a Csehszlovákiához, 1 a Romániához és szintén 1 a Jugoszláviához csatolt területen látta meg a napvilágot. Ha vármegyék szerint nézzük 21-en születtek Borsod (55,3%), 7-en (18,4%) ezzel szomszédos és 10-en (26,3%) távolabb eső vármegyében. Utóbbiak közül 7 hivatásos katona, 1-1 személy állami tisztviselő, illetve kereskedő és szintén 1 személy iparos foglalkozású volt, tehát többségében a hivatással együtt járó áthelyezésekkel magyarázható a születési hely távolsága.

Áttérve a telkes vitézek vizsgálatára, az alábbi táblázatból látható, hogy 53%-uk települése határában, 23,5%-uk lakhelyétől 30 km-nél közelebb és szintén 23,5%-uk ettől távolabb kapott vitézi telket. A telekkel megadományozottak anyagi helyzetéről a kutatás jelen állása szerint nem rendelkezünk pontos

információkkal, azonban az mindegyikükről elmondható, hogy nem bírtak jelentős magánvagyonnal. A 17 telkes vitéz közül 8-an voltak gazdák, 3-an tisztviselők, 3-an iparosok és ugyancsak 3-an hivatásos katonák. 1922-ig mindössze egy tisztvitézi telket adományoztak a vármegyében,²⁶ Bethlenfalvy Gyula vármegyei vitézi székkapitánynak, aki így a katonatiszti réteg öröklakással és földdel rendelkező szűk körébe került.²⁷

Legénységi vitézi telkek gyanánt Borsod és Gömör vármegyében – és országosan – jellemzően 15 katasztrális hold kiterjedésű birtokot adományoztak. Ez a földterület már lehetővé tette az önálló parasztbirtokosi létet és egy kispolgári szint elérését. A vitézi telek adományozása egy olyan családi gazdaság megteremtését célozta, melyet a család maga meg tud művelni és biztosított belőle annak megélhetése. 1922-ig Borsod és Gömör vármegyében 17-en kaptak vitézi telket, ami a vármegyei tagság 44,7%-a.²⁸

Vallásfelekezeti hovatartozás

A vallásfelekezeti hovatartozás több esetben képezte bírálat tárgyát a Vitézi Rendet érintően a két világháború között. Az ilyen kritikák megfogalmazására rendszerint a Parlamentben került sor, melyekre a kormány vagy az Országos Vitézi Szék részéről statisztikai adatokkal válaszoltak. Ezekből az adatokból világosan kitűnik, hogy a vitézzé avatásra való érdemesség elbírálása során nem volt sem hátrány, sem előny egyik vagy másik vallásfelekezethez tartozni.

Kivételt képeztek ez alól az izraelita vallásúak, ugyanis országos jelenség volt, hogy zsidó származású személyek nem lettek a Vitézi Rend tagjai. Gömbös Gyula honvédelmi miniszter 1930. november 16-án Kecskeméten, a Vitézi Rend zászlóavatási- és telekbeiktatási ünnepségén mondott beszédében – ami külföldi visszhangot is kiváltott²⁹ – hangsúlyozta is: „Végre engedjék meg azt, hogy mi, magyarok, legalább egy intézményünkben teljesen magyarok maradhassunk.”³⁰ Gömbös kijelentését aztán Sándor Pál zsidó származású képviselő parlamenti felszólalásában is sérelmezte. Interpretációjára adott válaszában gróf Bethlen István miniszterelnök – bár helytelenítette a honvédelmi miniszter kijelentését – a következőkkel magyarázta azt:

²³ Belügyi Közlöny 1921. június 19. 938-939.

²⁴ Belügyi Közlöny 1920. december 26. 2054-2055.

²⁵ A Vitézi Rend egy különleges népszerűsítési formájaként említhető az 1938-ban készült *Süt a Nap* című magyar romantikus film, mely teljes egészében bemutat egy vitézi telekátadási ünnepséget. Ezúton köszönöm Turbucz Péter levéltáros kollégámnak, hogy felhívta az alkotásra a figyelmem.

²⁶ MNL BAZML IV. 821. b. 4124/1922.; Reggeli Hírlap 1922. október 3. 5.

²⁷ Kóvér–Gyáni 2006. 147.

²⁸ A vitézi telkek ünnepélyes átadásának lefolyásáról bővebben lásd: Kurucz 2017.

²⁹ Kerepeszki 2013. 92.

³⁰ Budapesti Hírlap 1930. november 18. 6.